

TOKOVI

Danilo Kiš
književnik, Beograd

ZA PLURALIZAM

§ 1.

Teorijski problemi naše tzv. nove proze pre su problemi naše stare kritike nego samih dela te nove proze ili eventualnih implikacija tih dela na književnoteorijskom planu.

§ 2.

Naša kritika je još uvek, i najvećim delom, tradicionalistička, pozitivistička, sociološka, skerličevska, a kritičar je još uvek čovek koji želi da vlada idejama i ukusom, samodržački, dakle totalitaristički, i to najčešće na osnovu istih onih postulata, skerličevskih, što će reći “realističkih”, kao da se nije za ovih poslednjih šezdeset godina ništa dogodilo u sferi duha i na planu ideja: po toj i takvoj kritici, književnost treba da slika život narodni, literatura je svojevrсна društvena kritika, angažovanost u najširem i najplemenitijem smislu, “za polzu naroda”. Dodamo li ovim postulatima još i teorije timofejevskog kritičkog realizma, kao i celokupnu tradiciju ruske realističke škole osamnaestog i devetnaestog veka, a u interpretaciji brojnih vulgarizatora, domaćih i stranih (prvenstveno dakako ruskih), dobićemo žalosnu sliku ne samo naše književnoistorijske misli (na kojoj počiva i teorija nove proze), nego i zastrašujuću sliku naše zaostalosti na opštem planu ideja.

§ 3.

Takozvana angažovanost na književnom planu i nije ništa drugo do determinanta te i tako shvaćene književnoteorijske premise: slikati život provincije, pisati “za polzu naroda”. Svako odstupanje od ove i ovakve poetike, jedinomogućne i jedino važeće, smatra se luksuzom i atakom na dobre običaje i na svetinju naše tradicije, a teror ove zaostale koncepcije života i literature postaje još poslednja književna politika, danas i ovde.

§ 4.

Takozvani realizam je, po dubokom atavističkom uverenju naše kritike, a pogotovu teoretičara “nove proze”, najviši i najsavršeniji vid ispoljavanja Duha Umetnosti, a svi drugi vidovi ispoljavanja duha in artibus et musicis teže samo tom finituteu, toj vrhunaravnoj i tobože nedostižnoj savršenosti. Treba biti šlep pa ne videti da se ova teorija finaliteta zasniva zapravo na analogiji sa pozitivističkom teorijom istorijskog finaliteta i sa vulgarnim tumačenjem istorijskog razvoja uopšte: kao što put ka komunizmu ide takozvanim prevazilaženjem nižih faza društvenog razvoja i društvenog ustrojstva, tako se, po toj analogiji, umetnost, a posebno književnost, kao svojevrsan sistem znakova, kreće ka svom najvišem stadijumu, ka nekoj vrsti Obećane Zemlje, ili zemaljskoga raja, ka Realizmu, a po shemi: racionalizam-romantizam-realizam, gde Realizam nije ništa drugo do nex plus ultra umetničkog (književnog) izraza.

§ 5.

Naša kritika uglavnom i ne čini ništa drugo do to: osluškuje dolazak tog književnog komunizma i odmerava u delima udeo realističkog; ukoliko je neko delo više tzv. odraz tzv. stvarnosti, ono je utoliko vrednije; ukoliko ima u njemu više nerealističkih primesa, “romantizma”, “simbolizma”, “fantastike”, “metafizike” i drugog sličnog korova, ono je naravno utoliko manje vredno. A da se pri tom uopšte ne postavlja problem izraza i značenja.

§ 6.

Kanonizacija tzv. “stvarnosne proze” ili “kritičkog realizma” od strane skoro celokupne naše kritike jeste samo obnavljanje stare prakse kanonizacije socijalističkog realizma: sve što nije “kritički” uz to “realizam” (ranije soerealizam) jeste estetizam i dekadencija, i kao takvo štetno ili bar dostojno prezrenja. (Mada ne treba izgubiti iz vida da je takav stav kritike proizišao delimično i iz logičnog otpora prema tzv. hermetizmu koji je u našoj prozi jedno vreme takođe bio svojevrsan kanon, a da se iza tog i takvog hermetizma najčešće skrivalo zapravo odsustvo doživljaja; praznina.) Tako se krug zatvara, i mi se ponovo nalazimo na početku. Ono što je pre radila državna administracija, stegom i prisilom, sada to obavlja naša slavna kritika, najčešće u imenima onih ljudi koji su se i sami negda, u vreme svoje duhovne mladosti, zalagali za umetnički pluralizam.

§ 7.

Siromaštvo književnih žanrova u nas dovelo je našu kritiku u ne-doumicu i ona se kladi, naslepo, na jedan jedini žanr: na roman. Roman

treba da nadoknadi odsustvo polemike, socioloških studija, sociografskih radova, pamfleta, pa čak i feljtona i putopisa: ako nađe od svega toga nešto u romanu, a u vidu društvene aktuelnosti, onda kritičar samozadovoljno pokazuje na sebe kao na inicijatora i podstrekača, a da pri tom on nije izvršio svoju primordijalnu dužnost: da rekonstruiše delo koje ima pred sobom, da “prevali put do smisla”, kako bi rekao Bart.

§ 8.

Kritičar može da zahteva od jedne literature da ona bude po njegovom ukusu i adekvatna njegovom idealu, ali njegova prevashodna dužnost jeste da rekonstruiše sistem datog dela i da u Knjizi Mrtvih ne traži ono što se u njoj po svoj prilici ne može naći: poruku homo politicus. Jer taj se homo politicus, u datom slučaju, ponaša kao čovek zagledan u tajanstvo zvezda i svemira, jahači apokalipse pojavljuju mu se ne kao vojnici pod šlemovima i tajni agenti koji kucaju na vrata, nego kao oni Direrovi konjanici koji su oboružani kosom i peščanikom, a na vratima on čuje udaranje koščatog prsta Smrti.

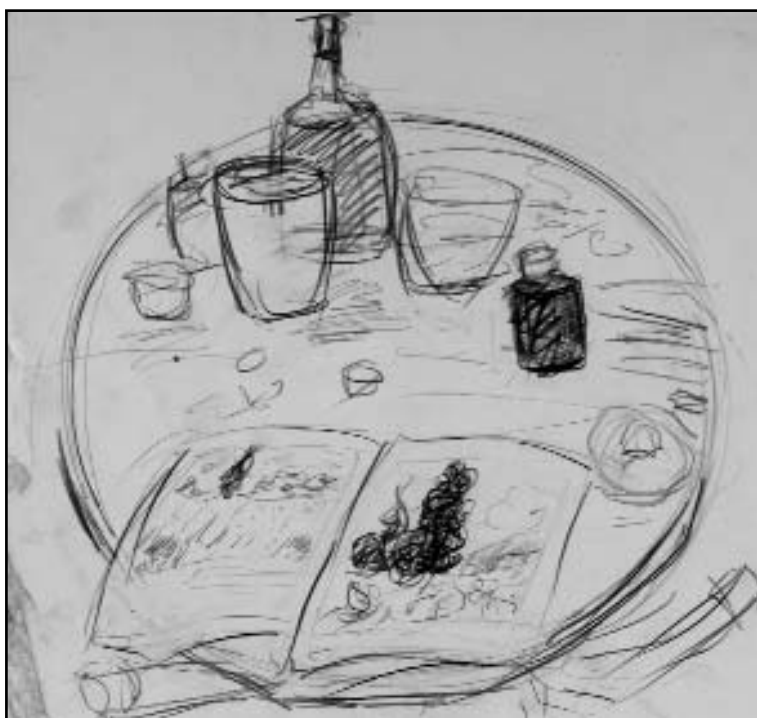
§ 9.

Pitanje Smrti i sve što to pitanje implicira jeste takođe deo stvarnosti ili “stvarnosna proza” ako hoćete, bar u isto tolikoj meri koliko i zlosrećno “pitanje naših radnika u inostranstvu” ili “moralna dilema partizanskog komesara” ili “problem opustelih sela”. Primordijalno pitanje literature, kao i filozofije uostalom, jeste pitanje smisla života i duboka sumnja u sve istine: pokušaj da se u efemeridi ljudskog življenja pronađe neki smisao.

§ 10.

Bogatstvo, sloboda i zrelost jedne kulture ispoljavaju se upravo u pluralizmu, kao što se bogatstvo jedne romaneskne literature ispoljava u pluralizmu romaneskni stvarnosti i postupaka. Sve dok se taj pluralizam u kritici i u literaturi ne postigne, sve dok se jedan pogled na svet i umetnost bude proglašavao (svejedno da li od kritike ili od administracije) kanonskim, dakle jedinovažecim i jedinosmislenim, sve dotle se jedna kultura neće domoći svoje elementarne slobode. U tom smislu, pisati, hic et nunc, različito, što će reći izvan i uprkos kanonima i zahtevima dana što ih diktiraju vladajuće grupe (kritika i tzv. političke subkulture, što je najčešće jedno te isto), to znači boriti se za moralnu i političku slobodu jedne kulture.

(1974)

Milomir Romanović, *Crteži 1997-2000.*